

Він розробив не лише теоретичний каркас громадянськості як основи національної освіти, а й складники громадянського виховання, обґрунтувавши їх у власних працях. Важливо підкреслити, що формуванню громадянськості було підпорядковано і навчально-виховний процес у Павлівській школі, арсенал методів якої в цьому сенсі відрізнявся надзвичайною різноманітністю і варіативністю. Серед перспектив дослідження цієї проблематики – детальний розгляд, систематизація й аналіз конкретних форм, видів роботи, що використовувалися педколективом Павлівської школи у річці громадянського виховання учнів усіх ланок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Момотюк Л. Б. Громадянське виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Момотюк Лілія Борисівна. – Рівне, 2007. – 291 с.
2. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні – К.: Школяр, 1997. – С. 23-24.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: проект / Науково творчий колектив О. Сухомлинська (науковий керівник) та інші // інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2001 – 322с.
4. Рехтета Л.О. Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / Рехтета Любов Олександрівна. – К., 2003. – 211 с.
5. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности // Избр. произведения: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.1. – С. 59-218.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 9-300.
7. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – К.: Рад. школа, 1975. – 243 с.
8. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: В 5т. – К., 1977. – Т. 3; Бесіди про громадянськість. – Т.1.

УДК 371.036

І.І. Корольова

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто питання актуальності естетичного виховання в педагогічній науці. Визначено аспекти культуротворчої діяльності в організації естетичного виховання в педагогічній діяльності видатного педагога В.Сухомлинського.

This article discuss the relevance of aesthetic education in teaching science. Detected in cultural aspects of aesthetic education in the educational activities of the outstanding teacher of Suhomlinskogo.

Вступ. Серед актуальних проблем сьогодення на особливу увагу заслуговує питання зростання ролі естетичного виховання дітей та студентської молоді, у процесі якого відбувається їх становлення як особистості та формування свідомості, здатності до розуміння та творення культурних цінностей. Саме естетичні цінності створюють умови для розкриття особистісних якостей, творчої самореалізації особистості.

Питання теорії естетичного виховання в педагогічному аспекті аналізували видатні науковці А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін. і сучасні дослідники А. Алексюк, В. Бутенко, О. Глузман, О. Дем'янчук, М. Євтух, І. Зязюн, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, Л. Столович, Г. Троцько, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін., розкриваючи проблеми методології, теорії та практики естетичного виховання як засобу гармонізації особистості, особливості естетичного виховання у вищій школі, зв'язок естетичного виховання студентів з їх духовним розвитком,

можливості естетичного виховання при вивченні різних видів мистецтва, зокрема студентів вищих педагогічних закладів. Деякі питання морально-естетичного виховання у межах вирішення фундаментальних проблем реорганізації сучасної системи освіти – виховання.

У забезпеченні ефективності процесу естетичного виховання особливого значення набувають форми виховної роботи, які впроваджуються у освітньо-виховний процес і є складовими культуротворчої діяльності, спрямованої на задоволення естетичних інтересів і потреб. Це питання набуло свого певного висвітлення у наукових дослідженнях В. Бутенка, О. Жорнової, О. Рудницької, О. Софіщенко, О. Шевнюк та ін., які присвячені обґрунтуванню методологічних основ культуротворчої діяльності, визначенню основних напрямів, форм і змісту культуротворчої діяльності студентів педагогічного навчального закладу, розкриттю значення культуротворчої діяльності у культурологічній освіті майбутніх педагогів.

Формулювання цілей дослідження. Витоки культуротворчої діяльності здійснюваної в естетичному вихованні ми знаходимо в педагогічній спадщині В.Сухомлинського.

Отже, метою нашого дослідження є визначення шляхів використання культуротворчої діяльності в естетичному вихованні дітей у педагогічній спадщині В.Сухомлинського.

Результати дослідження. Зміст та завдання естетичного виховання покликані сприяти сприйманню, осмисленню та творчому освоєнню прекрасного у сферах природній, предметній, соціальних відносин, розвитку мистецтва. Для цього дітям та студентській молоді важливо мати необхідні уявлення про прекрасне, володіти найважливішими способами естетичного освоєння естетичних цінностей у життєдіяльності.

Людина здатна засвоювати і збагачувати знання про прекрасне, гармонійне, пропорційне в природі, дійсності мистецтві. Проте наявність такого інформаційного досвіду є недостатнім для функціонування культуротворчої діяльності. Необхідна наявність діяльнісного (процесуального) аспекту, який забезпечив взаємозв'язок із прекрасним і виявлення активності у здійсненні культуротворчої діяльності. Естетична активність особистості надає можливості рішення комунікативних, пізнавальних, творчих завдань у процесі пізнання естетичних цінностей, їх подальшому збереженні та примноженні в сферах природній, соціальній та розвитку мистецтва.

Культуротворча діяльність є одією з форм естетичного виховання, яка спрямована на розвиток естетичної активності особистості при виявленні ставлення, її почуття, здібності до естетичного сприйняття, естетичної оцінки та ін. Існують різні способи естетичної активності, серед яких слід виділити емоційні, інтелектуальні, креативні.

Ураховуючи це, сутність естетичного виховання у процесі культуротворчої діяльності полягає у формуванні естетичної свідомості особистості шляхом збереження, збагачення та примноження культурних цінностей у сфері природи, побуту, соціальних відносин та розвитку мистецтва.

В. Сухомлинський, обґрунтовуючи важливість і зміст естетичного виховання, розкривав вирішення проблеми естетичного розвитку у формуванні діяльнісних відносин у природному та суспільному середовищі. На думку видатного педагога, «формування естетично вихованої людини в більшій мірі залежить від того, наскільки яскраво виражається багатогранне поняття прекрасного в активному духовному житті, в діяльності колективу та особистості, наскільки глибоко співпадає краса оточуючої нас дійсності з життям ідей та переконань» [1: 188].

Отже, ми можемо зазначити, що у педагогічних поглядах ученого є певні ознаки культуротворчої діяльності: спілкування, пізнання, інтерпретування, творення естетичних цінностей у сферах природній, предметній, соціальних відносин, розвитку мистецтва. Яскраві приклади використання культуротворчої діяльності у процесі естетичного виховання знаходимо у творі «Серце віддаю дітям» видатний педагог спрямовує дітей до роздумів у «Школі радості», «Школі під голубим небом», «Кутку мрій», «Кімнаті казки».

На думку В. Сухомлинського, вчителю дуже важливо дотримуватися міри у розповіді, не можна перетворювати дітей на пасивних об'єктів сприймання слів. Він звертає увагу на значення у процесі естетичного виховання дітей формування естетичного світогляду шляхом

освоєння, пізнання, осмислення, інтерпретування, творення прекрасного. Видатний педагог писав, що «серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися, відчути... Ми вслуховуємося в хор цвіркунчиків. Я радий, що діти захопилися цією чудовою музикою. Нехай в їх пам'яті назавжди збережеться тихий вечір, насичений ароматом полів і переливами чудових звуків. Коли-небудь вони складуть казку про цвіркунчика» [2: 36 – 37]. Він радить вихователям:

- впливати на почуття, уяву, фантазію дітей, не розкривати одразу всі таємниці безмежного світу, а поступово, щоб предмети та явище не набридли і не «стали пустим звуком – не більше» [2: 43];
- розкривати так, щоб кусочок життя загравав перед дітьми всіма фарбами веселки. Залишайте завжди щось недоговорене, щоб дитині захотілося ще раз і ще раз повернутися до того, що він пізнав» [2: 44].

Використання естетичних цінностей у процесі пізнання є показником освоєння прекрасного в дійсності у процесі культуротворчої діяльності. Особистість реалізує себе не лише шляхом встановлення емоційно-ціннісних взаємин з мистецькими цінностями, але й за умови поглиблення у світ природних, естетичних та соціальних явищ. Досягнути цього можливо лише тоді, коли у її діях виявляє себе естетична ідея, а інформаційне забезпечення пізнавального процесу відбувається за участю певних знань, у тому числі і естетичних. А це сприяє формуванню естетичного досвіду, відкриває можливість глибоко пізнавати сутнісні зв'язки естетичних явищ природної, соціальної, мистецької сфер, бачити їх цілісність, гармонію, красу. Інформація, її естетична складова стимулюють інтерес до цінностей різних сфер, збагачують уявлення та поняття про ціннісну сутність явищ, надає можливості творити.

Так, у педагогічній діяльності В. Сухомлинського можемо спостерігати, що прогулянки на природі біля Куточку мрій з роздумами сприяли зародженню культуротворчої діяльності дітей у природній сфері та розвитку мистецтва. Кожного дня вони відкривали щось нове в природі: в її забарвленні, звуках, мелодіях, формах, явищах, які в ній відбувалися. Все впливало на емоційний їх стан, викликали різні почуття, бажання творити – складати колективно вірші про красу осіннього ранку.

«...Зачаровані, стоїмо біля куща, на наших очах відбуваються дивні речі...Ми поглинуті спостереженням...

- Це Сонечко п'є росинки, – шепоче Лариса. Образ, створений фантазією дитини, зацікавив дітей, і ось народжується казка. Лариса помітила співзвучність слів росинки, павутинки, намистинки. Це співпадання як би осяяло дітей. До сих пір діти знали вірші, які чули від старших братів і сестер, а старші вчитували їх з книжок, тут же вірші народжувалися із живого слова, із оточуючого світу...» [2: 49]

Отже, В. Сухомлинський у природі, у всьому її багатстві бачив джерело живого слова і творчої думки. Він звертав увагу на красу природи, що загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями [2: 50]. Таким чином, педагог намагався залучити дітей до культуротворчої діяльності шляхом виявлення емоційної активності при сприйнятті краси природи.

Людина у процесі сприймання, співпереживання, привносить у культуротворчу діяльність своє відчуття прекрасного чи потворного, піднесеного чи низького, трагічного чи комічного. Вона не може залишатися байдужою до радості пізнання чи невдачі, не може залишати поза своєю увагою естетичні цінності, які прагне сприймати і використовувати у процесі спілкування. При здійсненні культуротворчої діяльності дитина збагачує свій естетичний досвід, уявлення і поняття про прекрасне, відкриває для себе нові аспекти природних явищ і процесів, які розкривають їх гармонійність, пропорційність. Естетичне освоєння природи вимагає вияву естетичних почуттів, схвильованості, зацікавленості, розуміння співвіднесеності кольорів, форм. Систематичність пізнання цінностей природи стає джерелом культуротворчої діяльності особистості.

Інші шляхи, в яких розкриваємо ознаки культуротворчої діяльності в естетичному вихованні видатного педагога, – це казка, гра, фантазія. Василь Олександрович стверджував, що казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Естетичні, духовні та інтелектуальні почуття зароджуються в душі дитини під впливом казкових образів, активізують потік думок, який пробуджує до активної діяльності мозг, зв'язує повнокровними путами живі островки мислення [2: 188].

У своїй багатогранній педагогічній праці В. Сухомлинський у спілкуванні з природою, у праці, у грі завжди використовував казку. Він, зауважував, що діти знаходять глибоке задоволення в тому, що їх думки живуть у світі казкових героїв. П'ять, десять раз дитина може переказати одну і ту ж казку, і кожного разу відкриває в ній щось нове... і кожний раз, розповідаючи одну і ту ж казку, виражає своє особисте ставлення до поганого та хорошого [2: 188]. Отже, здійснюється певна інтерпретація твору, привнесення в нього нового, а відповідно набуває виразу інтелектуальна активність в освоєнні естетичних цінностей мистецтва у процесі культуротворчої діяльності.

На думку педагога, казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливе благородство людської душі, сердечна чуткість, до людського нещастя, горя, страждання. Дитина не тільки пізнає світ, а й відгукується на події та явища оточуючого середовища, виражає своє ставлення до добра й зла [2: 189].

Культуротворча діяльність, здійснювана у процесі естетичного виховання, спрямована на пізнання естетичних цінностей природної та предметної сфери, використання їх виховних можливостей на формування емоційно-почуттєвої сфери дитини. Естетичне побуту, речей створює особливий психологічний клімат, необхідний в конкретній життєвій ситуації і який сприяє органічному, легкому і радісному виконанню людиною різних видів діяльності за допомогою цих речей, роздумам або прагненню до спілкування тощо. Тому В. Сухомлинський велике значення надавав естетичному характеру обстановки, в якій діти слухали казку. «Кожна картинка, кожний наочний образ загострювали сприйняття художнього слова, більш глибоко розкривали ідею казки. Навіть освітлення у Кімнаті казки грало дуже велику роль. Коли розповідали казку про Царівну-Жабку, у лісовій хащі загоралися маленькі лампочки, в кімнаті панував зелений сутінок, добре передаючи обстановку, в якій розгорталася подія [2: 190].

Водночас, Василь Олександрович наголошував, що естетична потреба ніколи не повинна задовольнятися до пересичення. Він звертав увагу на необхідності створення умов включення дитини у творчий процес на основі прагнення не тільки засвоєння, але й виявлення творчої, інтелектуальної активності [2: 190]. «Дитині хочеться не тільки слухати казку, а й самому розповідати так, як хочеться не тільки слухати пісню, а й самому співати, не тільки спостерігати за грою, а й приймати в ній участь» [2: 191].

Таким чином, можемо зазначити, що дитина включається у процес культуротворчої діяльності на початковому етапі – виконавському, репродуктивно відтворює сприйняті естетичні цінності, але інтерпретуючи їх, обираючи різні засоби, шляхи відтворення переходить на наступний етап – творчий, де виявляє своє ставлення до сприйнятого, прагнення його не просто відтворити, а й змінити завдяки своїй уяві, фантазії, творчості.

Видатний педагог пише, що «гра виливається у творчість: малюки стають казковими героями, а ляльки в їх руках допомагають краще передати думки та почуття. Вони не просто повторюють слова діючої особи, а творять, вносять у казку гру своєї уяви» [2: 191]. «Дитяча фантазія в Кімнаті казки не зсякає. Стоїть дитині подивитися на новий предмет, як вона вже пов'язує його у своїй свідомості з іншим предметом, народжується фантастичне уявлення, дитяча уява грає, думки трепечуть, очі загораються, мова тече повільним потоком» [2: 192].

Ураховуючи цю особливість дитячої творчої гри, В. Сухомлинський піклувався, щоб у різних куточках Кімнати казки на очах у дітей були різні предмети, які вони у процесі інтерпретування дій казкового героя могли використати. Видатний педагог, використовуючи досвід та всі свої сили, прагнув створити такі умови, які б забезпечили розвиток фантазії

дітей, їх творчість, можливості складати нові казки, а саме умови для здійснення культуротворчої діяльності, що ґрунтується на законах краси, гармонії.

Водночас, особливе роль у процесі гри виконує спілкування між її учасниками. Естетичний зміст спілкування передбачає внутрішню красу відносин – любов, повагу, співчуття. Виховання покликане сформувати естетичне ставлення до людських взаємовідносин шляхом розкриття естетичного в спілкуванні через пояснення, аналіз, характер спілкування між людьми та відповідну його організацію. Естетичне у спілкуванні активно проявляється у гармонії взаємовідносин.

В естетичному вихованні важливі установки, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного. Головна установка для В. Сухомлинського це установка на виховання здатності емоційно ставитися до краси та потреби у враженнях естетичного характеру. Видатний педагог зазначав, що мета всієї системи виховання в тому, щоб «навчити людину жити у світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій» [2: 67].

Василь Олександрович всією своєю діяльністю довів, що краса побуту, людських стосунків, праці, мистецтва знаходить витoki з краси природи, вказував на шляхи використання її виховного впливу у процесі формування та розвитку особистості дитини. Так у «Школі радості» велика увага приділялася розвитку дітей засобами мистецтва. Він писав, що першою задачею є викликати емоційну реакцію на мелодію і потім поступово переконати дітей, що краса музики має своїм джерелом красу оточуючого світу; музична мелодія як би закликала людину – зупинитися, прислухатися до музики природи, насолоджуватися красою світу, берегти цю красу і примножувати [2: 67]. Слід зауважити, що освоєння, збереження та примноження цінностей світу є ознакою, в якій розкривається сутність культуротворчої діяльності.

Систематичне спілкування з мистецтвом збагачує естетичний досвід особистості, його творчу уяву, формує образне мислення, а саме асоціативність, фантазію, які є компонентами культуротворчої діяльності і творчості в цілому.

Основою виховання мистецтвом є виховання естетичного ставлення, формування естетичної свідомості. Кожний компонент естетичного ставлення – естетичні сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеал, потреба – визначаються діяльністю особистості та викликає значні зміни у переконаннях, поведінці, перетворює його у суб'єкт естетичної діяльності. Естетичне ставлення надає можливості ґрунтовніше сприймати цінності мистецтва, що виявляються у гармонії, пропорційності, цілісності; осмислити природу художньої творчості; визначити його естетичні функції.

Василь Олександрович, виховуючи почуття краси, використовував спосіб порівняння краси музичної мелодії та краси музики природи – зимового ставу, весняного чи осіннього лісу, голубого неба, літніх луків та степів. Він наголошує, що дитина розвиває свої духовні сили таким шляхом: музика – уява – фантазія – казка – творчість [2: 70].

Творчість дітей набуває свого вияву у віршах, малюнках, в яких розкривається краса думок, гармонія передачі почуттів на малюнку через зображений образ, гаму кольорів, композицію ліній тощо. На нашу думку, це ознаки культуротворчої діяльності дітей в естетичному вихованні, що набули свого вираження не тільки в освоєнні цінностей дійсності, а й у виявленні зусилля їх збереження, збагачення та певним чином примноження.

Висновок. У педагогічних поглядах В. Сухомлинського головним було виховання справжньої людини, високодуховної, з витонченим внутрішнім духовним світом. Учений-педагог своєю педагогічною діяльністю довів значення емоційного, естетичного сприйняття навколишнього середовища, краси природи, творів мистецтва, людських стосунків у процесі формування та становлення особистості. Заслужують на увагу розроблені ним механізми естетичного впливу на особистість, які розкривають культуротворчу діяльність дітей у спілкуванні з природою, мистецтвом, людьми, у освоєнні, збереженні, збагаченні та подальшому примноженні цінностей дійсності у різних сферах її функціонування.

Естетичне виховання не втрачає свого значення, зважаючи на те, що у його процесі забезпечується освоєння навколишньої дійсності в різних сферах – предметно-природній, соціальних відносин, розвитку мистецтва за законами краси, гармонії, пропорційності тощо. Відповідно постає необхідність у створенні педагогічних умов для естетичного розвитку учнівської та студентської молоді, спрямовуючи естетичне виховання на культуротворчу діяльність, яка ґрунтується на педагогічному досвіді видатних учених.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: [в 5-ти т.] / В.А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.1: Проблемы воспитания всесторонне развитой личности. Духовный мир школьника. Методика воспитания коллектива. – 1979. – 686 с.
2. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: [в 5-ти т.] / В.А. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.3: Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 1980. – 719 с.

УДК 373.21

Т.А. Лісовська

ВПЛИВ МУЗИКИ НА ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкривається музичний досвід дітей старшого дошкільного віку. Даються деякі рекомендації щодо слухання музики, використовуючи ідеї В.Сухомлинського у практиці роботи з дітьми.

Musical experience of children of senior preschool age opens up in the article. Some recommendations are given in relation to listening of music, using the ideas of V. Suhomlinsky in practice of work with children.

Стрижневою ідеєю педагогічної діяльності В.О.Сухомлинського виступає духовно-моральний розвиток особистості, який здійснюється у навчально-виховному процесі будь-якого навчального закладу: від дошкільного до вищої школи. У цьому зв'язку вчений писав: «Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. ...Справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [5: 11]. Водночас педагог зазначав, що чим молодша дитина, тим особливу роль у духовному розвитку особистості відіграє правильно організований процес сприймання довкілля. За його словами, діти з перших кроків свідомого життя відзначаються конкретністю, образністю та емоційністю думки, суджень, поведінки. Водночас В.О.Сухомлинський був переконаний, що емоційність духовного життя 3-4 річної дитини не можна порівнювати з емоційністю духовного життя 6-7 річної дитини. Своєрідність духовного розвитку і виховання моральних якостей у дітей різного віку на етапі дошкільного дитинства залежить багато в чому, на думку педагога, від розвитку в них відчуттів і сприймань та індивідуального підходу педагога до вибору засобів і методів морально-духовного виховання дітей [6: 241-242].

Метою статті є висвітлити вплив слухання музики на духовно-моральний розвиток дітей старшого дошкільного віку.

Провідним методичним інструментарієм організації процесу сприймання музики виступив індивідуальний підхід до дітей п'яти, шести і семи років.

Зазначимо, що одним із розділів загальнопедагогічних програм для дошкільних закладів є музичне виховання. Програмами передбачено слухання дітьми музичних творів композиторів як класиків, так і сучасних, розучування пісень, ритмічних рухів і танців, проведення святкових ранків та ін.